TANULMÁNY

A magyar agrárgazdaság napjainkban

Kapronczai István

Kulcsszavak: Áchim L. András, birtokpolitika, nemzetgazdasági szerep, üzemszerkezet, versenyképesség, jövőkép.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Áchim L. András parasztpolitikus a nagybirtok elleni harc jelentős vezetője a XIX–XX. század fordulóján. A cikk a halálának centenáriuma alkalmából tartott emlékkonferencián elhangzott előadás alapján készült azzal az igénnyel, hogy bemutassa napjaink magyar agrárgazdaságát, és megkíséreljen párhuzamot vonni a 100 évvel ezelőtti kor, illetve a mai agrárgazdasággal szemben álló kihívások között.

A 100 évvel ezelőtti viszonyok és a maiak között meglepő párhuzamok rajzolódtak ki: földosztás, a nagybirtokok parcellázása; a kisparasztok (családi gazdaságok) preferálása a nagybirtokkal szemben; szegény emberek (munkanélküliek) állami munkába történő bevonása; igazságos adó- (támogatási) rendszer igénye; törekvés hatásos érdekképviseletek létrehozására. Mindezek mellett a kornak is voltak hasonlóságai: akkor is, ma is válsághatások érték az ágazatot; mind a két korszakot hasonló megosztottság, békétlenség jellemezte; Áchim korában az élelmiszer még stratégiai termék volt, napjainkban pedig újra egyre inkább azzá kezd válni.

Ugyanakkor óvatosan szükséges bánni azokkal a – Áchim korában még igencsak helytálló – politikai véleményekkel, amelyek az ágazatnak „húzó" szerepet szánnak a magyar nemzetgazdaságban. Indokolt tudomásul venni, hogy a mezőgazdaság a fejlett – vagy közepesen fejlett – gazdaságú társadalomban már soha nem lehet „húzóágazat", de lehet sikerágazat! A magyar mezőgazdaságnak célszerű erre törekednie, okos, kiegyensúlyozott agrárirányítással és politikával, ennek elérését ajánlatos célként kitűzni.

A történelem során és napjainkban is éles vita folyt (folyik) arról, hogy egyes mezőgazdasági tevékenységeknél mekkora az az ágazati méret, amely a szerény megélhetést biztosítja. Az ágazati költség-jövedelem adatok alapján számításokat végezve megállapítható, hogy szántóföldi gabonatermelésben 70-100 hektár, kézimunkaigényes zöldségfajoknál 7-11 hektár, gyümölcsültetvényeknél 15-20 hektár szükséges a megélhetéshez. Tejelő tehénből a megélhetéshez 30-35 egyed és hozzá kapcsolódó 30-35 hektár takarmánytermő terület, vágósertésből 800-900 egyed évi kibocsátás és hozzá kapcsolódó 90-100 hektár szántó szükséges. Az okszerű ágazati struktúra és megfelelő méret mellett elkerülhető az a helyzet, hogy egyes családi gazdaságok adnak ugyan munkát, de megélhetést nem, míg mások adnak megélhetést, de munkát nem.

A XIX–XX. század fordulóján a mezőgazdaság meghatározó szerepet játszott az országok, így hazánk nemzetgazdaságában is. Stratégiai jelentőségű volt a helyi élelmiszer-ellátás, mivel az élelmiszerek széles rádiuszú szállítási lehetősége – az élelmiszer-tartósítás hagyományos módszerei, valamint a fejletlen logisztika mellett

– korlátozott volt. Az élelmiszeripar és az élelmiszer-logisztika rohamos fejlődése csak Áchim kora után kezdődött, ami jelentősen bővítette az élelmiszerek világkereskedelmét. Ennek következtében az agrárgazdaság vesztett stratégiai jelentőségéből, a népesség élelmiszer-ellátása külpiacokról is megoldható, s egyre inkább az ipar és a szolgáltatás vált a fejlődés motorjává. Fokozatosan kialakult az a napjainkra is jellemző szemlélet: „gyárts olcsón élelmiszert, azután jól – és drágán – csomagold be, mert a termék sokat fog utazni".

Az elmúlt fél évtized folyamatai azonban arra utalnak: az elkövetkező években keresleti piac jellemzi majd az élelmiszerek világkereskedelmét, az élelmezés és élelmiszer-biztonság kérdései egyre inkább újra stratégiai ágazattá teszik az élelmiszergazdaságot.[1]

BEVEZETÉS

Áchim L. András (Békéscsaba, 1871 – Békéscsaba, 1911) parasztpolitikus, képviselő, szerkesztő, a nagybirtok elleni harc jelentős vezetője volt a XIX–XX. század fordulóját követő években. A halálának centenáriumán tartott emlékkonferenciára előadás tartására kaptam meghívást azzal a kéréssel, hogy kíséreljem meg bemutatni napjaink magyar agrárgazdaságát, és vonjak párhuzamot a 100 évvel ezelőtti kor, illetve a mai agrárgazdasággal szemben álló kihívások között. Nem lévén sem agrár-, sem gazdaságtörténész, komoly fejtörést okozott nekem ez utóbbi kérésnek való megfelelés, belül úgy éreztem, nem is tudok eleget tenni az elvárásoknak. Ezért is okozott számomra meglepetést, hogy a konferencia után több előttem tekintéllyel rendelkező szakember arra kért, foglaljam írásba és jelentessem meg az előadás anyagát. Ennek az igénynek kívánok a továbbiakban eleget tenni.

Az előadás összeállításakor meglévő anyagaimra, elemzéseimre támaszkodtam[2], kiegészítve azokat az elmúlt év (évek) folyamatelemzésével. Emellett megkíséreltem még jobban megismerni Áchim korát, az akkori agrárgazdasági problémákat és megoldási javaslatokat. A 100 évvel ezelőtti viszonyok és a maiak között meglepő párhuzamok is kirajzolódtak. Ezek közül öt kérdéskörre hívom fel a figyelmet:

• *Földosztás, a nagybirtokok parcellázása*. Áchim 1906-ban a 10 000, majd 1908-ben az 1000 holdon felüli birtokok kötelező parcellázását vetette fel, amit több történész az első vízválasztónak tekintett a kiegyezés óta megrekedt politikai életben. Napjainkban az állami tulajdonú földek haszonbérbe adásánál merül fel a nagyüzemi földhasználat korlátozása és vele szemben a kisebb parcellák haszonbérbe adásának elősegítése.

• *A kisparasztok preferálása a nagybirtokkal szemben*. A birtokpolitikai elképzeléseiből adódóan Áchim a kisgazdasági termelést helyezte előtérbe a nagybirtokon folyó termeléssel szemben, és napjaink agrárpolitikája is a családi gazdálkodásnak adna nagyobb hangsúlyt, mint a nagyüzemi termelésnek.

• *Szegény emberek állami munkába történő bevonása*. Áchim korának nincstelenjeinek, a kivándorlásra kényszerített tömegeknek kívánt így munkát biztosítani, míg napjainkban az állami közmunka, a szociális földprogram keretei közt tö-

[1] Készült az Áchim L. András Emlékkonferencián Gödöllőn, 2011. november 9-én elhangzott előadás alapján.
[2] Kapronczai, 2011/a, 2011/b

rekszik a politika a munkanélküli százezrek megélhetéséhez, munkára neveléséhez hozzájárulni.

• *Igazságos adórendszer.* Az 1879. évi adókataszter alapján a magyar mezőgazdaságban az adózás regresszív volt. Az ország földterületének egyharmadát birtokló „ezerholdasok" adója az ország adóterheinek ötödét tette ki. Ma is gondot okoz a kis- és nagygazdaságok közötti adó- – és tegyük hozzá: támogatás- – diszparitás.

• *Törekvés hatásos érdekképviseletek létrehozására*: Áchim elnökletével jött létre 1906-ban a *Magyarországi Földművelők, Kisgazdák és Kubikusok Országos Szakegylete*, majd később a *Parasztpárt* és hetilapja, a *Paraszt Újság*. Ma is kihívást jelent az agrárgazdaság érdekképviseletének megújítása, a köztestületként meghatározott Agrárkamara újraszervezése.

Mindezek mellett a kornak is voltak hasonlóságai:

• A XIX. század utolsó évtizedét agrárválság jellemezte. Napjainkban ugyan a szó gazdasági értelmében nem beszélhetünk agrárválságról, de a pénzügyi krízis hatásai a mezőgazdaságot sem hagyják érintetlenül, így az ágazattal szembeni kihívások válsághatások által determináltak.

• Áchim korában az élelmiszer még stratégiai termék volt, hiszen a társadalom dolgozni képes lakossága több mint felének a mezőgazdálkodás adott munkát és – szűk – megélhetést. Napjainkban az élelmiszer újra egyre inkább stratégiai termékké kezd válni a kereslet drasztikus növekedése következtében, ami részben a világ népességnövekedésével (több mint 7 milliárd ember lakja a földet), az élelmiszer-alapanyagok ipari célú (pl. energia) felhasználásával és egyéb hatásokkal (pl. spekuláció) magyarázható.

• Mindezek mellett Áchim korának társadalmát – és ennek részekén agrártársadalmát – is hasonló megosztottság, békétlenség jellemezte, mint amit napjainkban tapasztalunk.

Ebben a helyzetben volt kiváló gazda és képviselő Áchim L. András (*Molnár, 2011*). Ugyanakkor – és ezt már én teszem hozzá – nem volt integratív személyiség, politikája megosztotta az agrártársadalmat. Látni szükséges azonban, hogy a mezőgazdaság szinte valamennyi történelmi korszakban átpolitizált volt. Prekoncepciók, politikai érdekek döntöttek el olyan kérdéseket, amelyekre a gazdasági folyamatok, a megfontolt, bölcs döntések gerjesztette evolúció önmagukban hatékonyabban válaszoltak volna. Nem volt ez másként Áchim korában és a mögöttünk hagyott két évtizedben sem. A politika döntött, ráadásul úgy, hogy szinte soha nem volt átgondolt (és konszenzusos) agrárstratégia. A döntések vitákat gerjesztettek, a viták egymással szembefordították a politikusokat, a szakembereket, a termelőket, végeredményben az agrártársadalmat.

Budapesten, a Kossuth téren, a *Vidékfejlesztési Minisztérium* előtt áll egy szobor, *Nagyatádi Szabó István* szobra. Nagyatádi Szabó Áchim kortársa volt. Nyolc évvel előbb született és tizenhárom évvel később halt meg, mint a békéscsabai parasztvezér. A szobor talapzatáról ma hiányzik egy relief. Ez a bronz dombormű, ami Nagyatádi Szabó István és gróf *Bethlen István* kézfogását ábrázolta, a második világháború után összetört, elveszett. Az aláírt szöveg azonban ma is kibetűzhető a talapzaton: „Nem sebeket ütni, sebeket gyógyítani jöttünk a parlamentbe." Megszívlelendő szavak!

AZ AGRÁRGAZDASÁG NEMZETGAZDASÁGI JELENTŐSÉGE

Magyarország a XX. század elején Európában meghatározó agrártermelési potenciállal rendelkező ország volt.

Összterületének 45%-a, közel 13 millió hektár szántóföldi műveléssel volt hasznosítva. Ezen a területen a főbb növények közül mintegy 5 millió tonna búza, 4 millió tonna egyéb kalászos, 4,5 millió tonna kukorica, 5,5 millió tonna burgonya, 4,8 millió tonna cukorrépa és 7,2 millió tonna takarmányrépa termett.

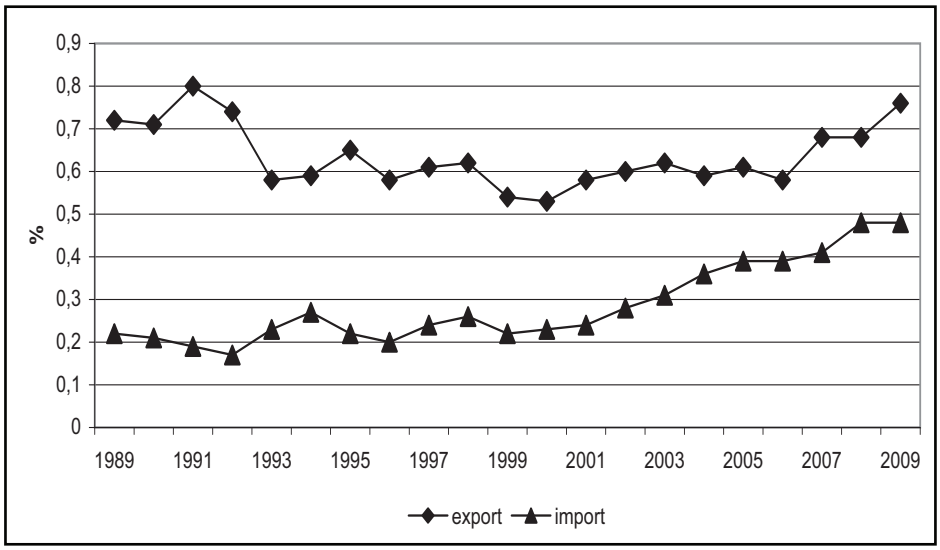
A 6 millió hektár réten és legelőn több mint 6 millió szarvasmarhát (és bivalyt), közel 8 millió juhot, valamint 6,5 millió sertést tartottak. A korabeli Európában ez piacbefolyásoló mennyiség volt.

Ma már – méreteinél fogva – a világ agrártermelésének csak igen kis hányadát adja Magyarország, így piac- és árbefolyásoló szerepe elhanyagolható. Összehasonlítható termelésiérték-adatok hiányában ez részben a külkereskedelmi arányok, részben az agrártermelés indexei alapján szemléltethető. Hazánk a világ agrárexportjából évtizedek óta 1% alatti arányban részesedik, nettó agrárexportőr ország lévén, a kivitelből való részesedésünk értelemszerűen meghaladja a termelésben képviselt arányunkat. 2010-ben a világ agrárexportjából 0,76% arányban részesedtünk (1. ábra). A világ agrárimportjához való hozzájárulásunk ugyanakkor meredeken növekedett, a 2002. évi 0,28%-ról 0,48%-ra emelkedett a vizsgált időszak végére.

Ha a világ és Magyarország agrártermelésének rendelkezésre álló indexeit elemezzük, az tapasztalható, hogy az 1989–1991. évek átlagát 100-nak véve a világ agrártermelése 2002-re 27,2%-kal emelkedett, míg a magyar agrártermelés 13,2%-kal csökkent. Így nyilvánvaló, hogy ezen időszakban a világ agrártermelésében képviselt arányunk közel felére esett vissza (2. ábra). A 2002. évet követően folytatódott ez a tendencia, a világ agrártermelése továbbra is évről évre növekedett, ezzel szemben a hazai mezőgazdasági termelés stagnált: 2004-ben és 2008-ban jelentősen emelkedett, a többi évben viszont nem érte el a megelőző évit.

1. ábra

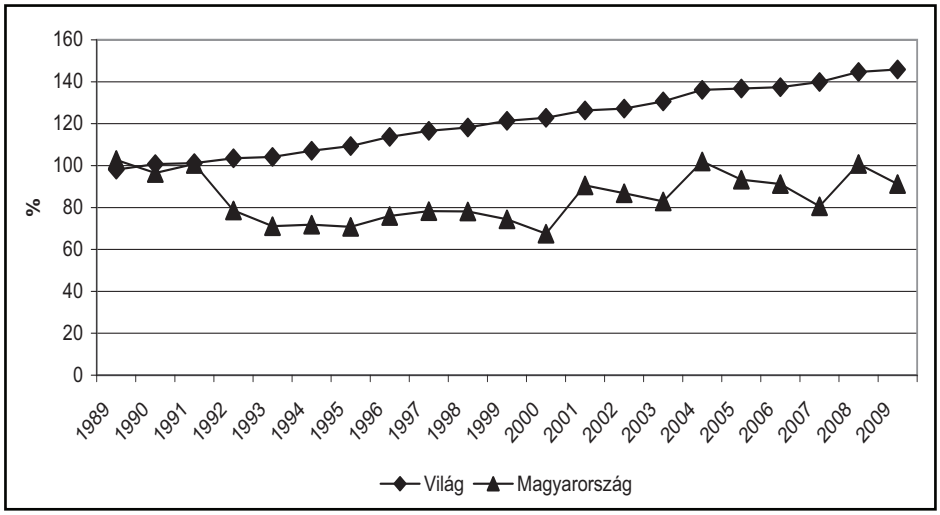
Magyarország részesedése a világ agrár-külkereskedelmében

Forrás: FAO, EUROSTAT, KSH

2. ábra

A világ és Magyarország agrártermelésének alakulása (1989–1991 átlaga=100%)

Forrás: FAO http://apps.fao.org/page/collections ? subjet=agriculture alapján saját szerkesztés

A mezőgazdaság a nemzetgazdaság egyik meghatározó ágazata, és bár szerepe csökkenő – ez természetes velejárója a társadalmi, gazdasági fejlődésnek –, jelentősége nem vitatható el, ami nemcsak gazdasági területen érvényes, hanem társadalmi, szociológiai és politikai vonatkozásban is. Mindezt nem lehet figyelmen kívül hagyni az ágazat megítélésekor. Ugyanakkor indokolt óvatosan bánni azokkal a – Áchim korában még igencsak helytálló – politikai véleményekkel is, amelyek az ágazatnak „húzó" szerepet szánnak a magyar nemzetgazdaságban. Tudomásul kell venni, hogy a mezőgazdaság egy fejlett – vagy közepesen fejlett – gazdaságú társadalomban már soha nem lehet „húzóágazat". Lehet viszont sikerágazat! Meggyőződésem, hogy a magyar mezőgazdaságnak erre kell törekednie, okos, kiegyensúlyozott agrárirányítással és politikával ennek elérését szükséges célként kitűzni.

A mezőgazdaságnál ugyanakkor sokkal markánsabb nemzetgazdasági szerepet játszik az agrárgazdaság, illetve az agrobiznisz. Az agrárgazdaság a mezőgazdaságon, erdőgazdálkodáson és halászaton kívül magában foglalja az élelmiszer-feldolgozást is, míg az agrobiznisz ezeken felül kiterjed minden, a mezőgazdasági tevékenységet megelőző és követő tevékenységre, így az inputanyagok (műtrágya, növényvédő szer stb.) előállítására, a mezőgépgyártásra, a mezőgazdasági és élelmiszertermékek szállítására, az élelmiszer-kereskedelemre, a kapcsolódó biztosításra, hitelezésre, az agrároktatásra és kutatásra. Ez a tevékenység együttesen már jelentős nemzetgazdasági szerepű, a bruttó hozzáadott értékből 11-12%-kal részesedik, és így napjainkban ennek megfelelő erős érdekérvényesítés kapcsolódhat hozzá. Az élelmiszer-gazdaság nemzetgazdasági szerepében alapvető átrendeződések az elmúlt években nem történtek. Jellemzően folytatódtak azok a tendenciák, amelyek a korábbi évtizedben megfigyelhetők. A GDP-termelésben a mezőgazdaság aránya az 1990-es években fokozatosan mérséklődött, 2002-ben 3,5%-ot tett ki. Az azóta eltelt időszakban – kissé csökkenő trendet mutatva – az évjáratok függvényében ingadozott (1. táblázat).

1. táblázat

Az agrárgazdaság aránya a nemzetgazdaságban

Év	A mezőgazdaság[a] részaránya			Az élelmiszeripar részaránya			Mezőgazdasági, élelmiszer-ipari termékek, ital, dohányáru		
	a foglalkoztatásban[b] %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban	a foglalkoztatásban[b] %	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben	a beruházásban[d]	részaránya		külkereskedelmi forgalmának egyenlege, Mrd Ft[c]
		folyó áron, %			folyó áron, %		a fogyasztásban	az exportban[c]	
2002	6,2	3,5	6,3	4,2	3,1	3,1	27,5	6,8	308,9
2003	5,5	3,7	6,1	3,9	2,7	3,6	26,6	6,5	303,2
2004	5,3	4,1	4,3	3,6	2,4	3,7	26,1	6,0	223,1
2005	5,0	3,6	4,5	3,6	2,2	3,6	25,1	5,8	181,1
2006	4,9	3,5	4,2	3,6	2,1	3,1	25,8	5,5	214,8
2007	4,7	3,4	3,7	3,4	2,0	3,2	26,8	6,3	360,5
2008	4,5	3,7	4,7	3,3	1,9	2,5	26,5	6,7	373,4
2009	4,6	2,5	5,6	3,5	2,1	2,5	28,0[d]	7,3	348,4
2010	4,5	2,9	4,8	3,5	1,9	3,1	27,5	6,9	458,9

a) Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatba sorolt gazdasági szervezetek.
b) A munkaerő-felmérés adatai.
c) A Szabványos Nemzetközi Kereskedelmi Osztályozás (SITC) szerint.
d) Számított adat
Forrás: KSH, AKI

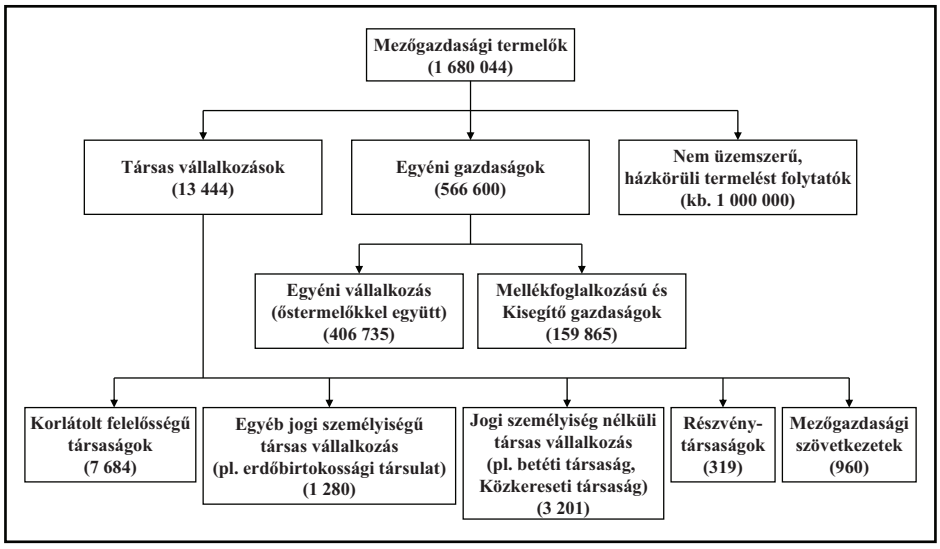
Az élelmiszeripar részaránya 2010-re a nemzetgazdasági GDP-ből a 2002. évinek kevesebb mint kétharmadára esett vissza, és már nem éri el a 2%-ot. Ez a meredek csökkenés már közel sem annyira természetes folyamat, mint a mezőgazdaságé, e mögött a hazai élelmiszeripar kritikus helyzete húzódik meg.

AZ ÜZEMSZERKEZET

A magyar agrárgazdaság üzemszerkezetét Áchim korában és ma is a sokszínűség jellemezte és jellemzi. 2010-ben több mint másfél millió háztartás volt kapcsolatban a mezőgazdasági termeléssel, és ezek közül a KSH 566 600-at sorol az egyéni gazdaságok kategóriájába (3. ábra). Közgazdasági szempontból azonban közel sem mindegyike tekinthető gazdaságnak. Az alacsony méretküszöbök miatt közéjük sorolható például az a pedagógus házaspár is, aki tavasszal megvesz a vásárban egy malacot, meghizlalja, és karácsonyra levágja. Megítélésem szerint ezek ökonómiai értelemben nem gazdaságok, mint ahogy nem tisztítóműhely a háztartás, noha a mosás nagy részét otthon végzik el. A több mint 500 ezer gazdaság között azonban kétségkívül közel 200 ezer olyan gazdaság található, ahol a család tudatosan törekszik arra, hogy a mezőgazdálkodásból biztosítsa megélhetését.

3. ábra

A mezőgazdasági ágazat résztvevői 2010-ben

Forrás: KSH-adatok alapján AKI-számítás

Az ökonómiai méretküszöböt el nem érő egyéni gazdaságok jelentősége sem vitatható, hiszen ezek is komoly szerepet játszanak a családi jövedelem kiegészítésében, nagymértékben hozzájárulnak a megélhetéshez. Ez a kör azonban jóval inkább a szociálpolitika körébe sorolható, mint az agrárpolitikáéba.

Az üzemszerkezet vizsgálatakor fontos annak megállapítása is, hogy ma már nem feltétlen jelenti a társas gazdaság a nagyüzemet, és az egyéni gazdaság a kisüzemet. Az egyéniek között találhatók nagyobb méretű gazdaságok és a társasok egy része is kisebb méretű. Sőt, a családi gazdaságok egy hányada ma már társasági – bt., kft. – formában működik.

A sokszínűség mellett a hazai mezőgazdasági üzemszerkezetet a dualitás is jellemzi. Amennyiben a KSH által gazdaságnak minősített körrel számolunk, megállapítható, hogy az 1 hektár alatti „gazdaságok", az összes gazdaság 72,8%-a, a mezőgazdasági terület kevesebb mint 2%-át használja (2. táblázat). Ezzel szemben a gazdaságok 1,3%-a a mezőgazdasági terület 64%-át műveli. Az igazi gondot a 10 és 100 hektár közötti kategória alacsony súlya jelenti. A családi gazdaságok általában ebbe a körbe sorolhatók, de az itt található 7% megoszlási arányú gazdaság a mezőgazdasági terület alig több mint egynegyedén termel. Szükséges megjegyezni, hogy az elmúlt néhány évben itt jelentős volt a területiarány-növekedés.

2. táblázat

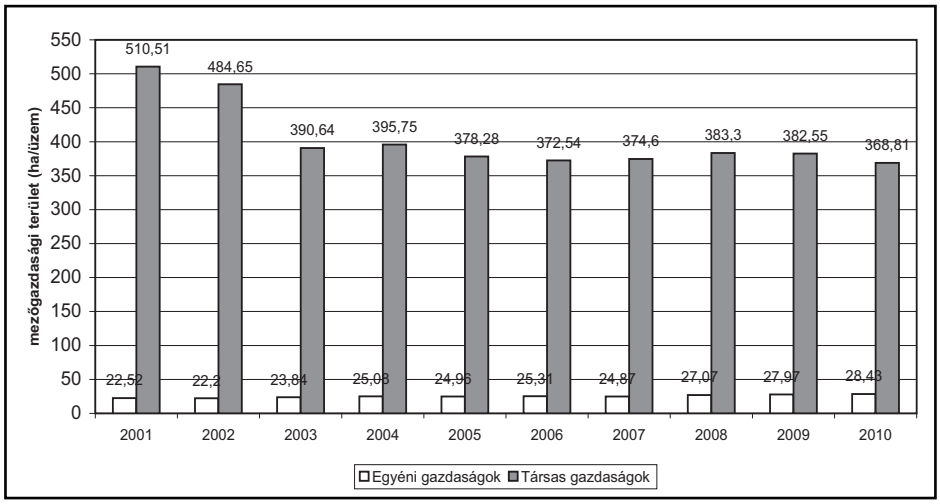
A gazdaságok számának és mezőgazdasági területének megoszlása birtokméret szerint (2010)

Birtokméret, ha	Gazdaságok száma	Mezőgazdasági terület
	megoszlása, %	
–1,0	72,8	1,9
1,1–10,0	18,9	8,4
10,1–100,0	7,0	25,7
100,1 és több	1,3	64,0
Összesen	100,0	100,0

A gazdaságok méretváltozása az elmúlt évtizedben is folyamatos és markáns irányt követett (4. ábra). A társas gazdaságok átlagmérete a 2001. évi 510 hektárról 368 hektárra csökkent, míg az egyénieké 22,5 hektárról 28,4 hektárra nőtt. A folyamat mögött azonban nem valóságos méretnövekedés, illetve méretcsökkenés, hanem az egyéni gazdaságok számának csökkenése, illetve a társasok közt a kisebb földterületen gazdálkodó bt.-k, kft.-k számának növekedése lelhető fel.

4. ábra

Az átlagos üzemméret alakulása az egyéni és a társas gazdaságokban

Forrás: FADN

A történelem során és napjainkban is éles vita folyt (folyik) arról, hogy egyes mezőgazdasági tevékenységeknél mekkora az az ágazati méret, ami a megélhetést biztosítja. Ennek meghatározása igencsak nehéz, hiszen sok tényező játszik ebben szerepet. Példaként említhetem, hogy ma többen is Ausztriára hivatkoznak, ahol viszonylag kicsik a gazdaságok. Ennek alapján kijelentik: „lám-lám, ebből is meg lehet élni". Megfeledkeznek azonban arról, hogy a családi gazdaság bázisát adó háztartás egyéb jövedelemforrással is rendelkezik. Példaként említhető a fejlett falusi turizmus és vendéglátás, a téli munkalehetőség a sípályákon, a háztartás gazdaságon kívül munkát végző tagjainak magasabb jövedelme, a különböző támogatások. Ausztriában tehát kevesebb kiegészítő jövedelem szükséges a gazdaságból a család megélhetéséhez, mint hazánkban.

Számítások végezhetők arra, hogy néhány meghatározó ágazat mekkora gazdasági méret esetén adna megélhetést a családnak a XXI. század első évtizedének a végén. Abból indulhatunk ki, hogy egy négytagú család megélhetéséhez évente 5 millió 280 ezer forint szükséges, családtagonként havi 110 ezer forint jövedelemigénnyel számolva és nem számolva egyéb családi jövedelemmel, illetve a saját termelésű fogyasztással. Az ágazati költségjövedelem adatok alapján kalkulálva ez alapján szántóföldi gabona esetén 70-100 hektár, kézimunka-igényes zöldségfajoknál 7-11 hektár, gyümölcsültetvényeknél 15-20 hektár szükséges a megélhetéshez. Tejelő tehénből 30-35 egyed és hozzá kapcsolódó 30-35 hektár takarmánytermő terület, vágósertésből 800-900 egyed évi kibocsátás és hozzá kapcsolódó 90-100 hektár szántó szükséges.

Határozottan fel kell azonban hívni a figyelmet, hogy a 3. táblázatban szereplő gazdaságok ebben a formában csak méretorientációt jelenthetnek, valójában nem léteznek és nem létezhetnek. Ezeknek ugyanis valamilyen kombinációja adhatja a működőképes családi gazdaságot, hiszen monokultúrában a növények többsége nem termelhető. Emellett a kívánatos szerkezetű családi gazdaságban az állattenyésztésnek és a növénytermesztésnek egymás mellett indokolt léteznie, aminek foglalkoztatási és finanszírozási okai is vannak (folyamatos árbevétel igénye). Az okszerű ágazati struktúra és megfelelő méret esetén elkerülhető, hogy egyes családi gazdaságok adnak munkát, de nem adnak megélhetést, míg mások adnak megélhetést, de nem adnak munkát. Ez utóbbi esetében az intenzív szántóföldi kultúrákkal foglalkozó gazdaságokra gondolok.

3. táblázat

Az átlagos családi jövedelmet biztosító ágazati méret (2007–2009. évek átlagadatai)

Ágazat	Ágazati eredmény	Értékcsökkenési leírás	Cash-flow	Ágazati méret (állóeszköz-utánpótlás nélkül)	Ágazati méret (állóeszköz-utánpótlással)
	Ft/ha	Ft/ha	Ft/ha	ha	ha
Búza	59 472	15 141	76 614	70,8	88,8
Kukorica	69 512	17 975	87 487	60,4	76,0
Napraforgó	71 960	16 432	88 392	59,7	73,4
Burgonya	493 482	64 080	557 562	9,5	10,7
Paradicsom	494 444	46 266	540 710	9,8	10,7
Zöldpaprika	683 630	77 783	761 713	6,9	7,7
Alma	171 374	117 786	289 159	18,3	30,8
Őszibarack	235 296	160 856	396 152	13,3	22,4

Ágazat	Ágazati eredmény	Érték-csökkenési leírás	Cash-flow	Ágazati méret (állóesz-köz-után-pótlás nélkül) db állat	Ágazati méret (állóesz-köz-után-pótlással) db állat	Szüksé-ges takar-mánytermő terület nagysága (állóesz-köz-után-pótlás nélkül) ha
Tejelő tehén (Ft/tehén)	154 874	14 736	169 609	31,1	34,1	31,2
Sertéshizlalás (Ft/vágósertés)	5 100	1 087	6 187	853,4	1 035,3	92,0
Csirkehizlalás (Ft/vágócsirke)	19	7	26	202 639,0	279 285,8	230,3

AZ ERŐFORRÁSOK ALAKULÁSA

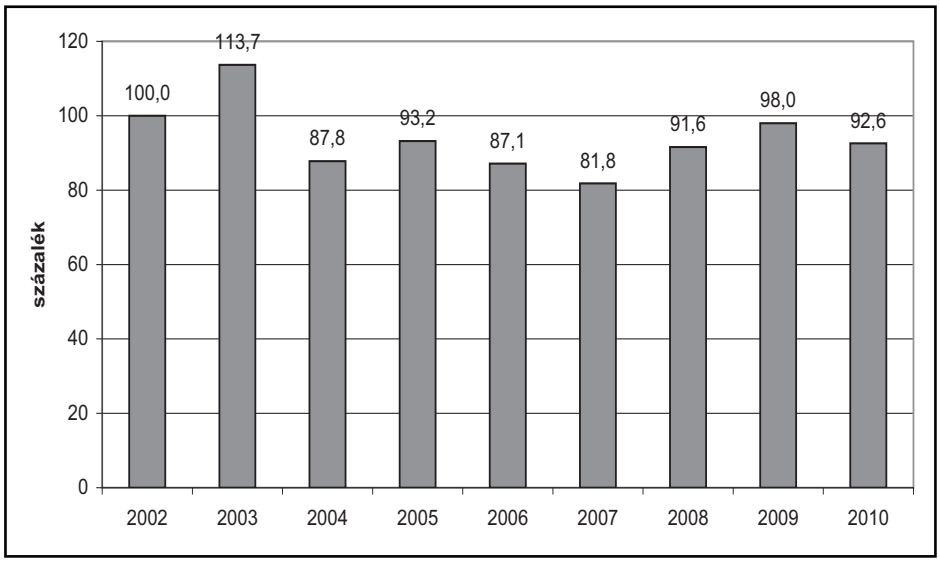
Áchim korában a mezőgazdálkodás fő erőforrását a termőföld mellett a kézi munkaerő jelentette. Mára ez utóbbit egyre nagyobb mértékben kiváltották a gépek, és a globalizált világban a versenyképességnek ez a meghatározója.[3] Ugyanakkor a stratégiai célok – előbb az EU-csatlakozás, majd az unió keretei közt az ágazat versenyképességének növelése – egyre sürgetőbbé tették az ágazat helyzetének stabilizálását, sőt növekedési pályára állítását, amelynek legnagyobb korlátja az alacsony színvonalú technikai felszereltség volt. A beruházások a hatékonyság javításának, a versenyképesség növelésének fontos eszközei.

A mezőgazdaságban működő vállalkozások tárgyi eszközei az uniós csatlakozást megelőzően jelentősen bővültek. 2004. évre a 2002. évihez viszonyítva – tehát két év alatt – közel felével (48,9%) emelkedett az egy hektár mezőgazdasági területre jutó tárgyieszköz-érték. Ezzel szemben az uniós csatlakozás után csökkent a folyó áron számított eszközérték bővülésének üteme, 2010-ben 2004-hez viszonyítva – tehát hat év elteltével – már alig 10%-kal volt nagyobb az egy hektárra jutó eszközállomány.

A beruházási helyzet kedvezőtlen alakulását a beruházások volumenindexével ábrázolhatjuk legszemléletesebben (5. ábra). A változatlan áron számított beruházások 2003-ban közel 14%-kal növekedtek a megelőző évhez képest, de ezt követően egyetlen évben sem érték el a 2003. évi szintet, 81,8–98,0%-os arány közt alakultak.

5. ábra

A beruházások volumenindexe (2002=100,0)

Forrás: KSH, Magyar Statisztikai Évkönyv

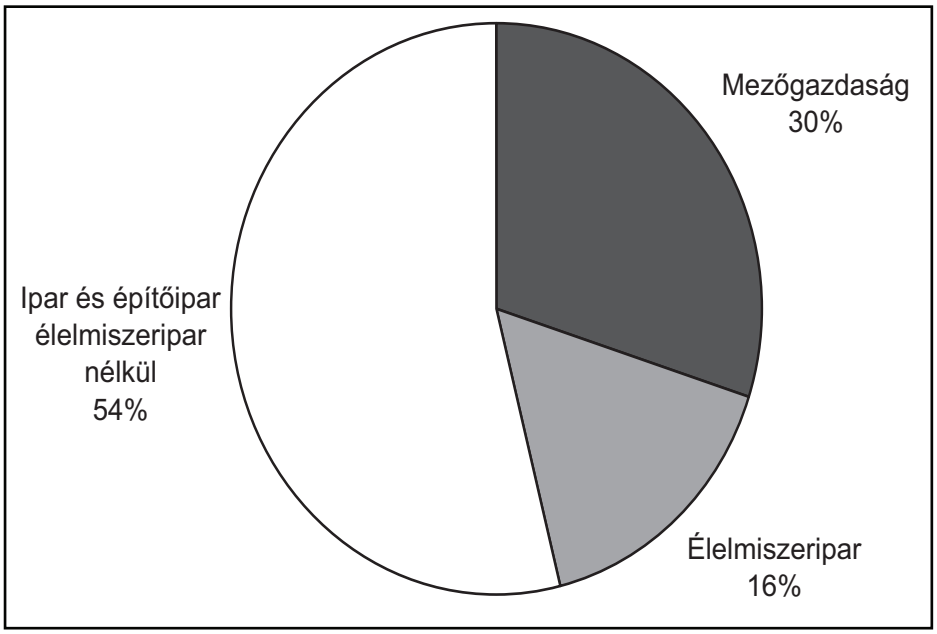
[3] A magyar agrártársadalom ma megosztott. Egyik része a hatékonyságorientáltságot, a versenyképességet hangsúlyozza, míg a másik része a vidéki foglalkoztatást középpontba állítva másodrendű kérdésként kezeli a gazdasági hatékonysággal összefüggő kihívásokat. Pedig nem nehéz eldönteni, versenyképes vagy életképes mezőgazdaságot akarunk-e, hiszen mindkét szegmensre szüksége van az ágazatnak. Így a kérdés véleményem szerint úgy vethető fel: ezeknek milyen kombinációját tarjuk összhangba hozhatónak nemzeti, társadalmi érdekeinkkel? Kizárólagos célként kell-e kitűzni a kevés embert magas színvonalon eltartó versenyképességet, vagy ennél „alacsonyabb" célkitűzéssel – de vidéki munkaalkalmak teremtésével – is beérhetik-e a mezőgazdasági vállalkozások?

A munkaerő létszámának csökkenése jelentősen átrendezte a foglalkoztatás nemzetgazdasági ágak szerinti szerkezetét. A változásokra a – nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan – termelőágazatok foglalkoztatási szerepvesztése, illetve a szolgáltatások térnyerése volt jellemző. Hazánkban a mező- és erdőgazdaság foglalkoztatási részesedése az 1990. évi 17,5%-ról 2002-re 6,2%-ra mérséklődött, az ipar-építőipar részaránya 34,2%-ra csökkent, a szolgáltatásoké pedig megközelítette a 60%-ot. (Áchim korában a munkaerő több mint fele a mezőgazdaságban dolgozott.)

2002 után folytatódott az a folyamat, ami a kilencvenes évtizedet jellemezte. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak részaránya az összes foglalkoztatotton belül tovább csökkent, és 2010-ben 4,5%-volt. 2002 és 2010 között a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttesen adta a nemzetgazdasági összes munkaerő-kibocsátás 46%-át, holott a GDP-ből való részesedésük az időszak átlagában 5-7% között alakult (6. ábra).

6. ábra

A foglalkoztatottak számának csökkenése a nemzetgazdaság főbb ágazatcsoportjaiban (A2002 és 2010 közötti összes munkaerő-kibocsátás=100%)

Forrás: A nemzetgazdaság munkaerőmérlege, KSH

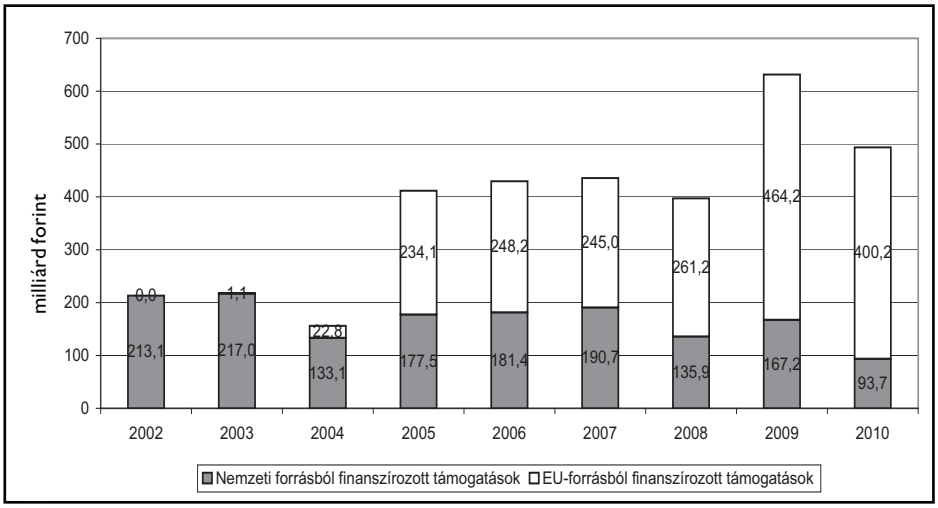
A múlt század elején az állami költségvetés és a vállalkozások kapcsolatát az *adórendszer* jelenítette meg. A század második felében azonban egyre inkább szerepet kaptak *az állami támogatások*, és 2004 májusától kezdődően a hazai agrártámogatási rendszer kereteit már az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának előírásai szabták meg. Ebben nemzeti forrásból, uniós forrásból fizetett támogatások, illetve együttes finanszírozású támogatások egészítik ki egymást. Meghatározó szerepet játszanak a közvetlen kifizetések és a vidékfejlesztési programok keretében finanszírozott támogatások. A korábbi hazai modellhez viszonyítva kisebb a jelentőségük a beruházási, nagyobb a jövedelemtámogatásoknak. A támogatáspolitika egyre

inkább a kevésbé piac- és kereskedelemtorzító támogatások irányába mutat.

Az uniós csatlakozás összességében kedvezően hatott a hazai gazdálkodók támogatottságára. A 2002–2003. éveket jellemző 210-220 milliárd forintos agrár- és vidékfejlesztési támogatás összege 2004-re 400 milliárd forint körülire emelkedett.[4] 2005-től kezdődően 2008-ig az éves kifizetések 410 és 430 milliárd forint közt alakultak, 2009-ben azonban meredeken (631 milliárd forintra) nőttek a támogatások. Ebben nem a tartósan ható növekedési tényezők, hanem pillanatnyi hatások – árfolyamnyereség, cukortámogatás, előrehozott kifizetések – játszottak szerepet, ezért ez a támogatási szint nem volt megismételhető 2010-ben, és a támogatások összege 494 milliárd forintra csökkent (7. ábra).

7. ábra

Kifizetett támogatások források szerinti megoszlása

Forrás: AKI-számítás FVM-adatok alapján

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás egyik előnye az is, hogy a növekvő agrártámogatásoknak egyre nagyobb hányadát finanszírozzák közösségi források. Míg a csatlakozásig – értelemszerűen – a hazai költségvetés 100%-ban biztosította a kifizetett támogatásokat, 2004-ben ez az arány 85%-ra, 2005-ben pedig 43%-ra mérséklődött. Az aránycsökkenés az elmúlt években is folytatódott, ami részben az uniós támogatások összegszerű növekedésének (pl. SAPS) és a hazai költségvetési források kivonásának (pl. Top-up) volt a következménye. 2010-ben a hazai agrártámogatásoknak az uniós pénz több mint négyötödét finanszírozta.

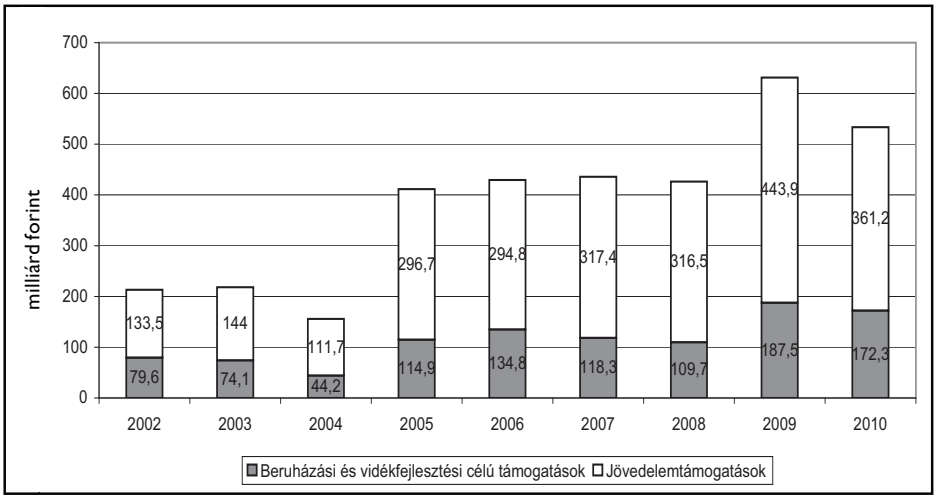
A kifizetett támogatások fontos rétegező szempontja az is, hogy azok a jövedelmek növelését célozzák-e, vagy a beruházásokat és a vidékfejlesztést segítik. Az uniós csatlakozás előtti utolsó öt évben a mezőgazdasági beruházási támogatások közel ötszörösére nőttek a korábbi évekének, és 2003-ban mintegy egyharmadát

[4] Az első uniós évben csupán 156 milliárd forint volt a kifizetett támogatások összege. Ebben azonban az játszotta a fő szerepet, hogy a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) intézményi felkészületlensége és az Integrált Igazgatási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) hiányosságai miatt a földalapú (SAPS) támogatások kifizetésének nagy része 2005 elejére húzódott át.

tették ki a támogatások egészének. Ez az arány a csatlakozással 5-6 százalékponttal mérséklődött, aminek részbeni oka a beruházási támogatások kisebb szerepe volt az uniós rendszerben, részben pedig az uniós vidékfejlesztési támogatáskifizetés lassú indulásának volt a következménye. A későbbi években a beruházási és vidékfejlesztési támogatások aránya 30% körül ingadozott, mivel összegszerű növekedésüket ellensúlyozta a SAPS-támogatások évenkénti emelkedése (8. ábra).

8. ábra

Kifizetett támogatások célok szerinti megoszlása

Forrás: AKI-számítás FVM-adatok alapján

ÚJRA STRATÉGIAI ÁGAZATTÁ VÁLIK AZ AGRÁRGAZDASÁG

A XIX–XX. század fordulóján a mezőgazdaság meghatározó szerepet játszott az országok, így hazánk nemzetgazdaságában. Stratégiai jelentőségű a helyi élelmiszer-ellátás, mivel az élelmiszerek széles rádiuszú szállítási lehetősége – az élelmiszer-tartósítás hagyományos módszerei, valamint a fejletlen logisztika mellett – korlátozott volt. Az első konzervipari üzemek csak a XIX. század végén jelentek meg Magyarországon[5]. Az iparág fejlődése főként a honvédség és a haditengerészet számára gyártott hús- és kávékonzerveknek, gyümölcs-, zöldségkonzerveknek, leveskivonatoknak volt köszönhető. Nem sokkal ezután jött létre a hűtőipar, 1906-ban építették a Budapesti Hűtőházat. Az első budapesti jégüzemet, a Fővárosi Jéggyárat 1910-ben alapították.

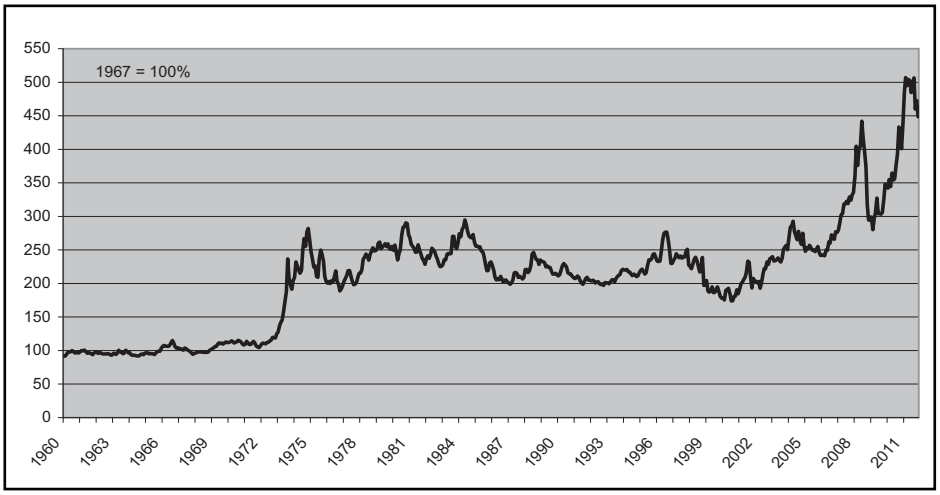
Az élelmiszeripar és az élelmiszer-logisztika rohamos fejlődése tehát csak Áchim kora után kezdődött, ami jelentősen bővítette az élelmiszerek világkereskedelmét. Ennek következtében az agrárgazdaság vesztett stratégiai jelentőségéből, a népesség élelmiszer-ellátása külpiacokról is megoldhatóvá vált, egyre inkább az ipar és a szolgáltatás vált a fejlődés motorjává. Fokozatosan kialakult az a napjainkra is jellemző szemlélet: gyárts olcsón élelmiszert, azután jól csomagold be, mert a termék sokat fog utazni.

Az elmúlt években azonban a globális folyamatok azt mutatják, az élelmiszerek egyre inkább visszanyerik stratégiai jelentőségüket.

[5] Hazánkban *Weiss Manfréd* alapította 1882-ben az első gyári jellegű konzervüzemet.

9. ábra

A CRB élelmiszer-alindex alakulása (1960. január – 2011. június)

Búza (Kansas City, Minneapolis), cukor, hízómarha, hízósertés, kakaó, kukorica, szójaolaj, vaj és sertészsír
Forrás: AKI, Agrárpolitikai Kutatások Osztálya

A 9. ábra 50 évre visszamenően mutatja az élelmiszerek áralakulását a világpiacon. Három markáns szakasz különböztethető meg:

- Az első olajárrobbanásig, nagyjából 1973–74-ig az élelmiszerek világpiacát mérsékelt árak és nagy árstabilitás jellemezte.
- Az olajárrobbanás után az élelmiszerek ára hirtelen a korábbi mintegy két és félszeresére növekedett, és megfigyelhetővé vált a volatilitás, ami az élelmiszerárak 15-20%-os kilengésében jelentkezett.
- 2006–2007-től kezdődően az ingatlanpiaci, majd pénzpiaci válság következtében az élelmiszerek piacán is felerősödött a spekuláció, a kínai és indiai élelmiszer-kereslet erőteljes növekedése, valamint az élelmiszerekért versengő megújulóenergia-termelés térnyerése következtében drasztikus áremelkedés volt tapasztalható a világ élelmiszerpiacain, és az árkilengések még markánsabbakká váltak.

Mindezek a folyamatok arra utalnak, az elkövetkező években is keresleti piac fogja jellemezni az élelmiszerek világkereskedelmét, az élelmezés- és élelmiszer-biztonság kérdései egyre inkább stratégiai ágazattá teszik az élelmiszer-gazdaságot.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Domokos J. (1966): Egy választás története. Látóhatár 3-4. sz. – (2) Kapronczai I. (2011/a): A magyar agrárgazdaság az EU csatlakozástó napjainkig. (Megjelenés alatt) „KLÍMA-21" Füzetek – (3) Kapronczai I. (2011/b): Birtokméret, felszereltség, hatékonyság. Agrofórum, november – (4) Molnár M. E. (2011): Áchim L. András és Ady Endre barátsága. Elhangzott Áchim L. András halálának századik évfordulója alkalmából szervezett békéscsabai emlékünnepségen. – (5) Pölöskei F. – Szakács K. (1962): Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848-1948 I-II. Budapest

TARTALOM

Tenk Antal: Karácsonyi fohász ... 603

Popp József – Székely Csaba: Az Agrárgazdasági Tanács állásfoglalása az agrárgazdaság 2010. évi helyzetéről ... 604

TANULMÁNY

Kapronczai István: A magyar agrárgazdaság napjainkban ... 615

Hegedűsné Baranyai Nóra: A kukorica és a vágósertés felvásárlási árának és mennyiségének ciklikussága ... 629

Mészáros Kornélia – Béres Dániel: A magyar marhahús versenyesélyei az EU-ban ... 635

Györe Dániel: Közvetlen értékesítés az egri borászatokban ... 642

Pupos Tibor – Kis-Simon Tünde – Pintér Gábor – Kovács Zoltán: A készletgazdálkodás optimalizálási módszereinek gyakorlati alkalmazása ... 648

Ábel Ildikó: Üszőellések elkülönített elszámolásának hatása az eredményre és a vagyonra ... 657

Deák Zsuzsanna – Hajdu Istvánné: Az élelmiszer-ipari vállalkozások környezeti teljesítménye és a pénzügyi eredmények ... 662

VITA

Alvincz József: Válaszúton a kormányzati agrárpolitika ... 668

Buday-Sántha Attila: A közvetlen termelői értékesítés szerepe, jellemzői ... 680

SZEMLE

Széles Gyula: Buday-Sántha Attila „Agrár- és vidékpolitika" című könyvének bemutatása ... 688

Szűcs István: Megjelent Takácsné György Katalin „A precíziós növénytermelés közgazdasági összefüggései" című könyve ... 692

KRÓNIKA

Tenk Antal: A huszonöt éves VEAB Agrárökonómiai Munkabizottsága és a **gazdálkodás** ... 694

Csete László: A 90 éves Kovács Ferenc akadémikus köszöntése ... 698

Csete László: Láng István akadémikus köszöntése ... 701

Csete László: Elköszön a főszerkesztő! ... 705

Summary ... 707

Contents ... 713